

Урок 3.

09.09.22

«Кайдашева сім'я» – соціально-побутова повість-хроніка.

Реалізм твору, актуальність проблеми батьків і дітей.

Колоритні людські характери в повісті. Порівняльна характеристика образів твору.

Українська ментальність, гуманістичні традиції народного побуту й моралі.

Ствердження цінностей національної етики засобами комічного

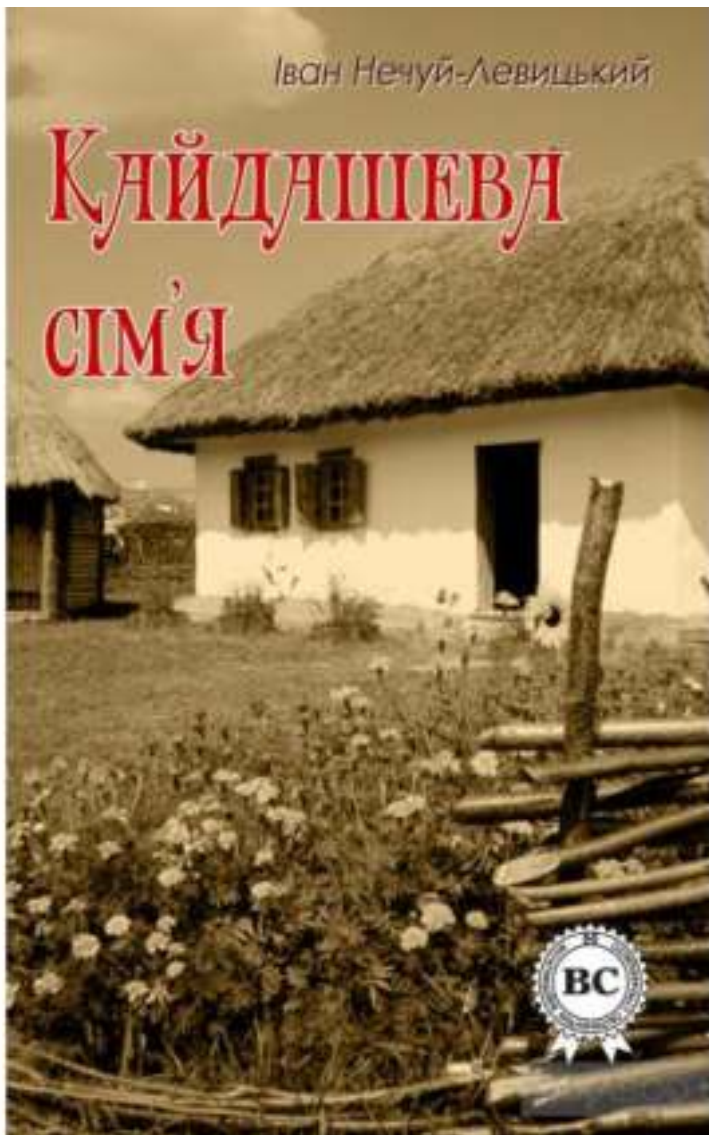

«Кайдашева сім'я» з погляду на
високоартистичне
змалювання селянського
життя і добру композицію
належить до найкращих
оздоб українського

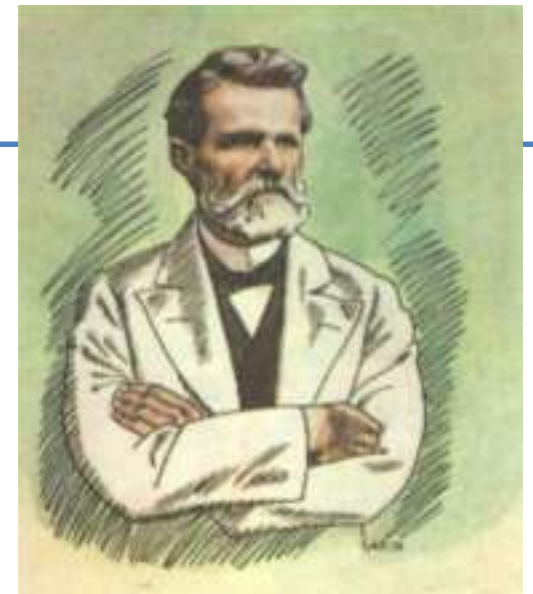
письменства.

І. Франко

Уперше повість
«Кайдашева сім'я»
була надрукована в
журналі «Правда»
1879 року. Тоді ж твір
вийшов у Львові
окремим виданням.

Нечуй-Левицький клопотався про дозвіл на видання повісті в Росії, але царська цензура ставила всілякі перепони, указуючи на «предосудительные места». Тільки 1886 року було дозволено друкувати за умови вилучення «в ней автором всех неудобных мест». Унаслідок цього 1887 року в Києві вийшла «Кайдашева сім'я» з вимушеними авторськими скороченнями та переробками, зокрема початку й кінцівки твору.

За основу сюжету автор узяв життя
однієї селянської родини. Прототипом
сім'ї Кайдашів стала родина селян Мазурів,
відомих своїми бійками та колотнечами.

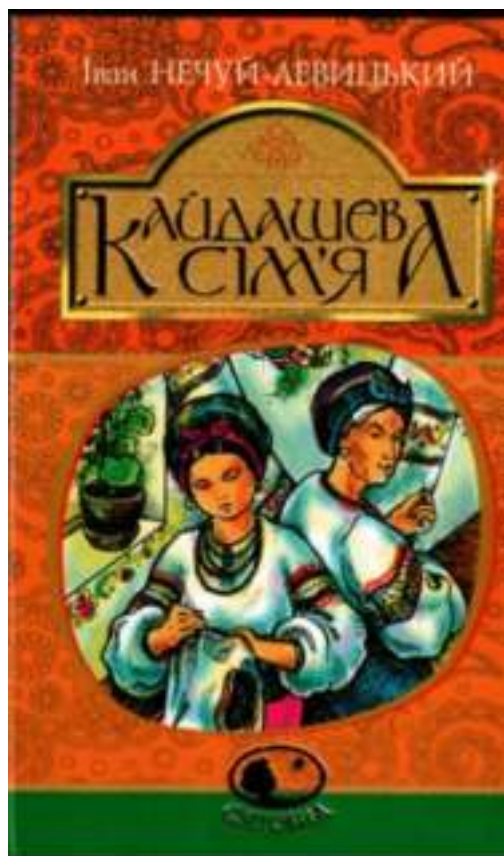
КАЙДАШЕВА СІМ'Я

Який літературний напрям був провідним в українській літературі того періоду? Пригадайте його основні ознаки.

РЕАЛІЗМ (франц. матеріальний, предметний) – літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

ОЗНАКИ РЕАЛІЗМУ:

- «типовий герой у типових обставинах»;
- щастя після довгої боротьби все ж досягне;
- зображення взаємин людини й суспільства, середовища;
- вплив соціально-історичних обставин на формування духовного світу, характеру особистості.

Чи можна назвати повість
І. Нечуя-Левицького «Кайдашева
сім'я» реалістичним твором?

Літературознавча хвилинка

Повість – великий за обсягом твір, у якому докладно розповідається про цілу низку подій, що висвітлюють життя однієї чи кількох дійових осіб.

Соціально-побутова повість – художній твір, у якому картини родинного життя, побуту героїв зображені на тлі якихось соціальних подій чи пов'язані з певними суспільними обставинами і пояснюються ними.

Іван Нечуй-Левицький змальовує життя родини Кайдашів упродовж багатьох років, тому визначаємо цей твір як повість-хроніку.

ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРУ

ДОБРО Й ЗЛО;

БАТЬКИ Й ДІТИ;

КОХАННЯ Й СІМЕЙНІ СТОСУНКИ;

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ТА СВОБОДА;

ЗЛИДЕННЕ ЖИТТЯ СЕЛЯН,
ЗУМОВЛЕНЕ ЇХНЬОЮ
НЕОСВІЧЕНІСТЮ;

ВИХОВАННЯ Й НАРОДНА МОРАЛЬ;

РУЙНУВАННЯ ПАТРІАРХАЛЬНОГО
УКЛАДУ;

АВТОРИТЕТ У ГРОМАДІ ТА
САМОРЕАЛІЗАЦІЯ.

КОМПОЗИЦІЯ ПОВІСТІ

```
graph LR; A[КОМПОЗИЦІЯ ПОВІСТІ] --> B[Експозиція]; A --> C[Зав'язка]; A --> D[Розвиток дії]; A --> E[Кульмінація]; A --> F[Розв'язка];
```

Експозиція

Зав'язка

Розвиток дії

Кульмінація

Розв'язка

КОМПОЗИЦІЯ ПОВІСТІ

ЕКСПОЗИЦІЯ – опис села Семигори, знайомство з Кайдашем і його синами.

ЗАВ'ЯЗКА – одруження Карпа.

РОЗВИТОК ДІЇ – послідовний хронологічний виклад подій життя родини Кайдашів: одруження синів, сутички в сім'ї, пошуки Мелашки, пияцтво й смерть Кайдаша, розподіл спадщини.

КУЛЬМІНАЦІЯ – історія з кухлем (VIII розділ). У цьому епізоді найрізкіше підкреслено жорстокість і безглуздість того, що відбувається в родині: через дешевий глечик Мотря виколола свекрусі око.

РОЗВ'ЯЗКА – сім'ї примирилися після того, як усохла груша - причина багатьох сварок.

ЛИШЕ СОЦІАЛЬНІ УМОВИ
ЖИТТЯ РОДИНИ КАЙДАШІВ Є
ОСНОВНОЮ ПРИЧИНОЮ ЇХНІХ СВАРОК?
ВІДПОВІДЬ АРГУМЕНТУЙТЕ.

ТАК

НІ

Заповніть паспорт твору

АВТОР	
НАЗВА	
РІК СТВОРЕННЯ	
ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ	
НАПРЯМ	
ТЕЧІЯ	
РІД	
ЖАНР	
ТЕМА	
ІДЕЯ	
ЧАС ПОДІЇ	
МІСЦЕ ПОДІЇ	

Заповніть паспорт твору

АВТОР	Іван Нечуй-Левицький
НАЗВА	«Кайдашева сім'я».
РІК СТВОРЕННЯ	1879.
ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ	в основу повісті автор поклав зображення життя селянської родини Мазурів, відомої своїми бійками та колотнечами.
НАПРЯМ	реалізм.
ТЕЧІЯ	критичний (зрілий реалізм).
РІД	епос.
ЖАНР	повість (соціально-побутова повість-хроніка).

ТЕМА	зображення життя української родини другої половини ХІХ ст. (після реформи 1861 р.) в умовах занепаду патріархального способу буття, змізернення української душі як наслідок тривалого існування в умовах кріпацтва.
ІДЕЯ	осуд тогочасного суспільного ладу, зокрема кріпаччини, «безземельної свободи»; висміювання жорстокості й дріб'язковості в людських стосунках; утвердження національно-етичних і загальнолюдських цінностей.
ЧАС ПОДІЇ	після 1861 року.
МІСЦЕ ПОДІЇ	Семигори – Біївці – Київ – Семигори.

План характеристики героя літературного твору

1. Загальні відомості про героя (із якого твору, головний чи другорядний, центральний чи епізодичний).
2. Портрет (якщо змінюється, то як?).
3. Вчинки. Як вони розкривають його внутрішній світ?
4. Мова персонажа.
5. Ставлення до героя. Чим воно зумовлене?
6. Додаткові художні відомості – деталі, описи тощо, які характеризують внутрішній світ героя, зміни, які з ним відбуваються.
7. Ставлення автора до персонажа.
8. Ваше ставлення до героя.

Омелько Кайдаш

- За яких обставин читач уперше знайомиться з героєм?
- Як до нього ставляться в родині? Чому Омелько поступово втрачає повагу й авторитет?
- Що свідчить про його надзвичайну набожність?
- Які позитивні риси характеру, вдачі притаманні?
- Чи має Омелько авторитет серед мешканців села? За що його поважають люди?
- Чому герой не міг владнати постійні сварки в родині?
- Як автор, на вашу думку, ставиться до персонажа? Чим це зумовлено?
- Чому Кайдаш гине? Чи була його смерть передбачуваною?

Важка праця, темнота, забобонність, родинні чвари й пияцтво зробили Кайдаша безвольним, внутрішньо надломилі, перетворили на посмішище в сім'ї, убили в ньому віру в краще життя й довели до трагічної смерті.

Цитатна характеристика Омелька Кайдаша

«Ніби намальований на чорному полі картини, сидів Кайдаш в білій сорочці з широкими рукавами. Кайдаш стругав вісь. Широкі рукава закачались до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки. Кучеряве посічене волосся стирчало на голові, як пух, і блищало сивиною».

«Він був добрий стельмах, робив панам і селянам вози, борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші, але ніяк не міг вдержати їх у руках. Гроші втікали до шинкаря. Панщина поклала на Кайдашеві свій напечаток».

Цитатна характеристика Омелька Кайдаша

«Старий Омелько був дуже богомільний, ходив до церкви щонеділі не тільки на службу, а навіть на вечерню, говів два рази на рік, горнувся до духовенства, любив молитись і постити; він понеділкував і постив дванадцять п'ятниць на рік, перед декотрими празниками. Того дня припадала п'ятниця перед паликопою, котрого народ дуже поважає. Кайдаш не їв од самого ранку; він вірив, що хто буде постить у ту п'ятницю, той не буде в воді потопати».

«Його голова стала сива, аж біла, тільки брови чорніли на широкому блідому лиці та темні очі блищали, неначе в ямках, глибоко позападавши під бровами».

«...батько любить часто ходити до корчми».

Складання інформативного грона щодо характеристики Омелька Кайдаша

забобонний

богомільний

щирий

добрий

працьовитий

миролюбний

безвольний

пристрасть до горілки

захисник патріархальних законів

кращий стельмах на селі

усе життя — важка праця

Маруся Кайдашиха

- Якою ви уявляєте героїню на початку твору?
- Чи можна її вважати справжньою господинею?
- Що відомо про минуле Марусі?
- Які стосунки склалися в неї з панами? Чим це зумовлено?
- Чому Кайдашиха із доброзичливої жінки перетворилася на сварливу й лайливу?
- Як героїня ставилася до чоловіка, синів, невісток, онуків?
- У чому виявилась невідповідність звичок і поведінки Кайдашихи способу життя та соціальному походженню?

Маруся Кайдашиха

- Доведіть або спростуйте думку: «М. Кайдашиха — комедійний герой твору І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я”».
- Як поводиться Маруся під час заручин у Довбишів і Балашів?
- Чому сімейні сварки й колотнечі в родині Кайдашів були її стихією?
- Що свідчить про вольову, енергійну натуру Марусі?
- Чи співчуваєте ви героїні, коли їй під час однієї зі сварок було вибито око?
- Яким чином соціальні умови життя вплинули на характер, поведінку, психіку героїні?

Цитатна характеристика Марусі Кайдашихи

«Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим лицем. ...замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою. Вона вміла дуже добре куховарить і ще й тепер її брали до панів та до попів за куховарку на весілля, на хрестини та на храми. Вона довго терлась коло панів і набралась од їх трохи панства. До неї прилипла якась облесливість у розмові й повага до панів. Вона любила цілувати їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними. Попаді й небагаті панії частували її в покоях, садовили поруч з собою на стільці як потрібну людину. Маруся пишала губи, осміхалась, сипала облесливими словами, наче дрібним горохом. До природної звичайності української селянки в неї пристало щось вже дуже солодке, аж нудне. Але як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот...».

Цитатна характеристика Марусі Кайдашихи

«Вона любила чепуритись і держала себе дуже чисто. Все на її було чистеньке, неначе нове...».

«...дуже церемонилась і була прохана. Пробуваючи на службі в панів, вона набралась од їх чимало пишання...».

«У мене свекруха люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише, а з носа гонить дим кужелем. На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне, а як гляне, то од її очей МОЛОКО КИСНЕ...».

«Вона [Мотря] догадалась, що її свекруха [Кайдашиха] недобра і що під її солодкими словами ховається гіркий полин ...».

Складання інформативного грона щодо характеристики Марусі Кайдашихи

гонорова

сварлива

лукава

їй подобається панське життя

непоступлива

енергійна, вольова

пихата

мова брутальна й засмічена лайливими словами

манірна

охайна, гарна куховарка й господарка

лицемірна

лиха свекруха

улеслива

ніжна й добра до онуків

«економна»

Карпо Кайдаш

- Під впливом яких чинників сформувався характер Карпа?
- Як він ставиться до батьків? Чим це зумовлено?
- Які позитивні риси вдачі мав старший син Кайдашів?
- Завдяки чому Карпа було обрано десяцьким?
- Чому герой вирішив одружитися з Мотрею. Яким було їхнє подружнє життя?
- Що уособлює цей персонаж у творі й тогочасному суспільстві?

Цитатна характеристика Карпа Кайдаша

«Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгообразі й русяві, з довгими, тонкими, трошки горбатими носами, з рум'яними губами...».

«Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блідого лица з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті...».

«Карпо був білявий, але волосся на його голові з вершечка було трохи рудувате...».

«Він ніколи не сміявся гаразд, як сміються люди. Його насуплене жовтувате лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи осміхались...».

Цитатна характеристика Карпа Кайдаша

«Що за люба дитина, мій Карпо, такий слухняний, хоч у вухо бгай. Такий він був і маленьким: оце, було, покину в колисці, піду на город, вернуся, а він лежить — ані писне...». (Кайдашиха про Карпа)

«Карпо завсім не слухав її [Кайдашиху], але навіть батька, а покірним він не був навіть малим хлопцем...».

«Він був чоловік гордий, упертий, не любив нікому кланятись, навіть рідному батькові...».

Складання інформативного грона щодо характеристики Карпа Кайдаша

турбується про свою сім'ю

дрібновласницькі інтереси

не поважає батьків

прагне до збагачення

лихословить

самовпевнений

працьовитий

суворий

непривітний

гордий

упертий

вольовий

рішучий

грубий

черствий

Мотря

- Хто така Мотря? Коли ви вперше зустрічаєтеся на сторінках повісті з цією героїнею?
- У якій родині виховувалася Довбишівна?
- Як Мотря ставилася до праці, ведення хатнього господарства?
- Чому героїня, ставши дружиною Карпа, змушена була повсякчас конфліктувати з його родиною?
- Яким чином мова героїні є дзеркалом її характеру, поведінки, ставлення до оточуючих?
- Чому Мотря стала скупюю, егоїстичною й сварливою жінкою?
- У чому виявилась її жорстокість у ставленні до Кайдашихи?
- Чи можна, на ваш погляд, змінити характер Мотрі? Відповідь умотивуйте.

Цитатна характеристика Мотрі

«Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні. Загоріле рум'яне лице ще виразніше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними блискучими, як терен, облитий дощем, очима. В лиці, в очах було розлите щось гостре, палке, гаряче, було видно розум з завзяттям і трохи з злістю. Сонце било на Мотрю косим промінням, освічувало її з одного боку, обливало жовтогарячий кісник на голові та червоне намисто на шиї...».

«Але Мотря була не з таківських, щоб комусь покорятись...».

«Мотря стояла коло тину висока та здорова, така заввишки, як Карпо, з широким лобом, з загостреним лицем, з блискучими, як жар, чорними маленькими очима. Вона була в одній сорочці і в вузькій запасці. Хазяйновита, але скупа...».

Складання інформативного грона щодо характеристики Мотрі

працьовита

горда

непоступлива

фізично здорова

сварлива

із заможної родини

зла

організатор багатьох сварок у родині

жорстока

«бриклива, ...серце з перцем»

самолюбива

гостра на язик

скупа

не з тих, хто дозволить над собою збиткувати

розумна

Лаврін Кайдаш

- Чим Лаврін відрізняється від інших героїв повісті?
- Що свідчить про ніжність і поетичність натури персонажа?
- Які стосунки складаються в Лавріна з Карпом і його дружиною?
- Як молодший син Кайдашів ставиться до праці, ведення домашнього господарства після смерті батька?
- Доведіть, що для Лавріна найперше — це щирість, доброта, ніжність у коханні, аніж прибуток, матеріальне забезпечення.
- Під впливом яких чинників у Лавріна поступово зникають поетичні риси його вдачі, черствіє душа, грубіє мова?
- Яким ви бачите Лавріна в майбутньому? Свої міркування обґрунтуйте.

Цитатна характеристика Лавріна Кайдаша

«Лаврінове молоде довгасте лице було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — все подихало молодую парубочою красою. Він був схожий з виду на матір...».

«Мого Лавріна, проше вас, хоч у пазуху сховай, а як іде селом, то дівчата аж перелази ламають» (Кайдашиха про Лавріна).

"«Який гарний парубок, хоч і білявий, які в його веселі очі» — подумала дівчина, поглядаючи скоса на Лавріна" (Мелашка про Лавріна).

«Мелашка впізнала Лаврінову русяву кучеряву голову, рівний лоб, рівний тонкий ніс»

Складання інформативного грона щодо характеристики Лавріна Кайдаша

веселий

лагідний

добрий

чутливий до краси

схильний до жартів і дотепів

іронічний у колотнечі

м'якосердний

захист і опора для дружини

безкорисливий

наприкінці твору —
егоїстичний,
упертий,
дріб'язковий

Мелашка

- Якою ви уявляєте Мелашку? Чим вона захопила Лавріна?
- Як автор ставиться до героїні?
- У яких умовах росла й виховувалася Мелашка?
- Про що свідчить обряд сватання?
- Як Маруся поставилася до своєї другої невістки? Що змусило Мелашку тимчасово залишити Кайдашів?
- Яких змін зазнали мова Мелашки, її поведінка після повернення з Києва?
- Чи можна вважати Мелашку позитивною героїнею твору? Відповідь обґрунтуйте.

Цитатна характеристика Мелашки

«Ой, гарна ж дівчина, як рай, мов червона рожа, повита барвінком!» — подумав Лаврін, запрягаючи другого вола...».

«Мелашка була з поетичною душею, з ласкавим серцем. Часом вона в своїй розмові несамохіть вкидала слова пісень».

«Мелашка була молода, незугарна до важкої роботи».

«За бабою стояла Мелашка в білій сорочці, в червоній новій хустці, з зеленими та синіми квітками, в зеленій ситцевій рясній спідниці. Її очі, її тонкі брови блищали на сонці, а лице горіло рум'янцем од висків до самого підборіддя... Мелашка сяяла, як кущ калини, посаджений серед двору».

Складання інформативного грона щодо характеристики Мелашки

чуйна

вродлива

лагідна

не хоче й не вміє сваритися

спокійна

поетична душа

терпелива

щира в коханні до чоловіка

мова мелодійна — «туркотіння горлиці в житті»

поступово переймає від Кайдашів лайливу
мову, грубість

Визначте позитивне й негативне в ментальності українців, зображене в повісті.

МЕНТАЛЬНІСТЬ (від лат. mens – пов’язаний із духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, сприйняття індивідом або соціальною групою навколишнього світу.

Ментальність – це призма, крізь яку людина дивиться на світ і на себе в ньому.

ПОЗИТИВНЕ

- здатність по-справжньому кохати;
- ніжність, ліризм;
- працелюбність, прив'язаність до землі, до хліборобської праці;
- майстровитість;
- любов до дітей;
- рішучість у відстоюванні своєї людської гідності.

НЕГАТИВНЕ

упертість;

пияцтво;

забобонність;

егоїзм;

думки «якось-то воно буде», «моя хата скраю»;

надмірна довірливість;

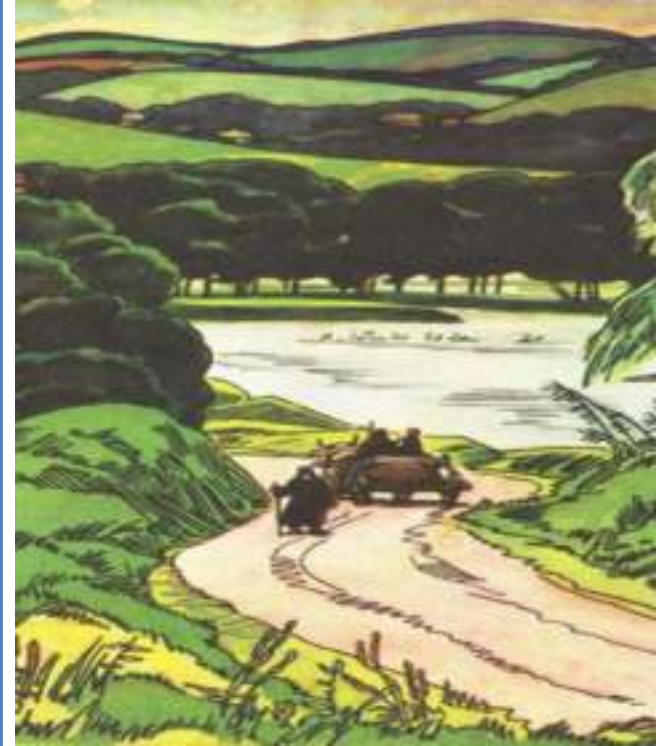
жадібність;

заздрісність.

Етнографічні елементи у творі

- національне вбрання, особливо дівоче; детальний опис одягу з етнографічною точністю;
- опис селянської садиби: хати, стайні, хліва, повітку, городу, садка, левади;
- пісня народна — споконвічна українська традиція, без якої не обходиться жодний обряд (весілля, вечорниці);
- народні ремесла (процес виготовлення полотна, стельмахування Омелька Кайдаша);
- приготування страв;
- ворожіння, вірування в Бога.

Крилаті висловлювання, приказки, прислів'я

- Наговорив синам сім мішків гречаної вовни.
- Заговорила Кайдашиха, неначе в розмові мед розлила по хаті.
- Як будеш свекрові та свекрусі покірненька, буде твоя голівонька веселенька».
- Кайдашиха взяла чарку і наговорила приказок живим і мертвим повнісіньку хату.
- Що правда, то не гріх.
- Невістка вешталась, наче муха в окропі.
- Бо на твою жінку сьогодні перелогои напали.
- Мотря зирнула на коника та скипіла, неначе хто линув на неї окропом.
- А ти знаєш, що в гурті каша їсться, а гуца дітей не розгонить.
- Як побачив я тебе над водою, то неначе з криниці погожої води напився.
- Рідна мати і б'є, та не болить, а свекруха словами б'є гірше, ніж кулаками.
- Ти міряєш собі, то натягуєш, а чужому міряєш, то стягуєш.
- Той крик стихав помаленьку, як хвиля на воді після вітру, доки зовсім не затих.

КОМІЧНЕ (грец. komikos – смішний) –
категорія естетики, що характеризує той
аспект естетичного освоєння світу, який
супроводиться сміхом без співчуття, страху й
пригнічення.

Гумористичні порівняння

– А вже що лінива, то й сказати не можна. Вранці буджу, буджу, кричу, кричу, а вона вивернеться на полу, здорова, як кобила, та тільки сопе...

☐ Правда, що процвітає, як макуха під лавкою. Нема мені в Семигорах пари.

☐ Вже й знайшов красуню! Та в неї лице, як тріска, стан, наче копистка, руки, як кочерги, сама, як дошка, а як іде, то аж кістки торохтять.

– Але ж ти й вередливий! То сватай Хотину Корчаківну, – сказав Лаврін і засміявся.

– Чи ти здурів? Хотина як вигляне в вікно, то на вікно три дні собаки брешуть, а на виду в неї неначе чорт сім кіп гороху змолотив.

– Ну, то бери Ганну.

– Авжеж! Оце взяв би той кадів би, що бублика з'їси, поки кругом обійдеш, а як іде...

☐ Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо, – сказав веселий Лаврін.

– Мені аби була робоча, та проворна, та щоб була трохи куслива, як мухи в Спасівку, – сказав Карпо.

Гумористичні метафори

«Під її солодкими словами ховається гіркий полин»; «горщик завищав під ножом, неначе цуценя»; «заскубуть, заклюють вони мене, мамо, як лихі шуляки голубку»; «в хаті гризла Мелашку свекруха»; «горшки застогнули»; «Мелашка частувала миски рогачем».

- Як ви гадаєте, чому сварки, зображені у творі, змушують читача сміятися?
- Чи можна сказати, що гумор у «Кайдашевій сім'ї» добрий, життєрадісний? Як змінюються відтінки гумору у творі?
- Передайте відчуття, що переживали при читанні твору.
- Чи всі персонажі стають об'єктом сміху? Хто частіше, ніж інші? Доведіть, цитуючи текст.
- Чи спостерігаємо в повісті «сміх крізь сльози»?

Відео до уроку:

<https://cutt.ly/IZX1by8>

Фільм «Кайдашева сім'я»

або

<https://cutt.ly/EXr1IiU>

вистава «Кайдашева сім'я» у виконанні

акторів театру драми та комедії

ім. М. Щепкіна

Домашнє завдання:

- опрацювати матеріал підручника (стор. 28-41);
- записати в зошит паспорт твору (тема, ідея, головна думка, проблематика тощо);
- повторити засоби комічного;
- відповісти на питання 15 (стор. 42)
- пройти тест за посиланням:
<https://cutt.ly/6XeSeQa>